

prije svega tekstovi koji danas nisu više lako pristupačni i mnogo korisnih podataka o književnicima, bez poznavanja kojih se slika hrvatskog razvoja u XIX st. ne bi mogla smatrati potpunom.

Jaroslav Šidak

PRINOS IVANA GOLUBA PROUČAVANJU JURJA KRIŽANIĆA

Pošto je na papinskom Sveučilištu postigao doktorat teologije s tezom »De mente ecclesiologica Georgii Križanić«, od koje je 1964. objavio jedan dio (85 str.), Ivan Golub je u više priloga načeo različita pitanja važna za produbljivanje poznavanje Križanićeve ličnosti i njegovih shvaćanja. Učinio je to s temeljitim poznavanjem dosadašnje literature i Križanićevih tekstova, ukoliko oni mogu danas biti istraživaču izvan Rusije poznati i pristupačni, a i sam je pridonio da se broj Križanićevih autografa i dokumenata koji se na njega odnose poveća.

Iako je epizoda o Križanićevu susretu s istaknutim predstavnikom ruskih raskolnika protopopom Avakumom zimi 1663/64. u izgnanstvu bila već otprije poznata, ipak je članak I. Goluba: »Uz susret Jurja Križanića i protopop-Avakuma« (Bogoslov-ska smotra 35, 1965, 357—368) iz više razloga vrijedan pažnje. Povezujući jedan po-datak iz Križanićeve Promemorije (1641) — koju on, na temelju njezina teksta na-ziva »notom« — s nekim drugim podacima u kasnijim Križanićevim spisima, autor postavlja pitanje: »nije li Križanić imao udjela u muzičkom (možda i tekstualnom) ispravljaju knjiga crkvenog pjevanja« (361) koje je u ruskoj crkvi provodio patri-jarh Nikon. Smatra, štaviše, vjerojatnom Jagićevu misao da je upravo Križanićevo pristajanje uz Nikonove reforme, upravo u času žestokog sukoba između patrijarha i cara (1660), moglo biti uzrokom njegova 15-godišnjeg progonstva (362).

Uspoređujući Križanića i Avakuma, autor je upozorio na neke zajedničke crte u ovim tako različitim ličnostima. Njihova je osnovna misao, kaže on slikovito, »satkana od niti istinskog rodoljublja i vlakana vjerskog osvjedočenja. Križanićevo je rodoljublje sveslavensko, a vjersko osvjedočenje široko katoličko. Avakumov patriotizam je ruski, a vjera mu je rusko-pravoslavna.« (364) Obojici je »nacio-nalna misao obilježena borbom protiv tuđinaca i nastojanjem da se vrijednosti nacije sačuvaju i kultiviraju«, a »vjerska misao [...] borbom protiv crkvenog raskola« (364), koji je, prema Križanićevu shvaćanju, »teološki uzrok, zbog kojega Bog šalje javne nesreće na slavenski svijet« (365). Dakako, potonji je raskol potpuno tuđ Avakumu, koji se bori isključivo za jedinstvo unutar ruske crkve. Autor ističe i stanovitu »stilsku srodnost« između njihovih tekstova kojima je »strasnost zajed-nička osnovna značajka« (365). »Strasnost zalaganja za ideale je pozadina« — kaže on — »na kojoj u Avakuma i Križanića izrastaju izvrsne metafore, dramatični dija-lozi, svježi kalambusi te nadasve umjetnička apsorpcija biblijskih izreka i životna asimilacija svetopisamskih zgoda« (365/6). Ovaj zaključak autor ilustrira karakteri-stičnim primjerom u kojem se jedan i drugi obraćaju caru služeći se pri tom na svoj način biblijskom pričom o proroku Natanu i kralju Davidu (366/7).¹

U istom časopisu (37, 1967, 469—475) I. Golub je izložio »Pojam filozofije u Jurja Križanića«, ocjenjujući taj prilog samo kao »saopćenje« i upozorenje. Pošto je op-ćenito konstatirao da je »filozofska misao, u ovom ili onom stupnju, prisutna gotovo u svim Križanićevim spisima« (471), on je, analizirajući neke njegove definicije, za-ključio da je njegovo »poimanje filozofije kao znanja o svim stvarima prema zad-

¹ Citirajući Križanićevu Promemoriju iz g. 1641. autor se služi originalnim ruko-pisom, ne kopijom koju je objavio Pierling (u djelu Belokurova) i koja se, kako na-pominje, »ne podudara posvema s izvornikom« (360¹⁰). Taj je originalni Križanićev tekst Ante Kadić objavio 1964. u »Jahrbücher für Geschichte Osteuropas«, N. F., Bd. 12, 331—349, učinivši ga na taj način pristupačnijim, a samo izdanje pouzdanijim od Pierlingova.

njim uzrocima«, doduše, tomističko, ali da mu nedostaje »jedan značajan element, element naime, da je filozofsko znanje o uzrocima sviju stvari stečeno *svjetlom razuma*« (473). Prema tome — »dobiva se dojam da je Križanić htio sa školskom definicijom filozofije, što ju je donio iz školskih klupa, povezati poimanje filozofije kao kreposti, što ga je baštiniio od patristike, te uklopiti osobno iskustvo o filozofiji kao udivljenju nad svijetom« (474), koje Križanić, međutim, i sam smatra »znakom neznanja«. Kao i Valjdenberg (1912), autor nalazi objašnjenje za ovo nedovoljno razgraničenje između filozofije i teologije kod Križanića u vjerojatnom utjecaju sv. Augustina, ime kojega je Križanić potkraj života i uzeo kao redovničko.²

S pravom je Golub svom razmatranju o filozofskom shvaćanju Križanića suprotstavio činjenicu da je on »imao osobito istančan osjećaj za povijesno i konkretno« (474). Tu je činjenicu još jače istakao u svom članku »*Juraj Križanić kao preteča kršćanskog ekumenizma*« (Encyclopaedia moderna V, 1969/70, br. 11, 94—98). U njemu konstatira da su Križanićeva razmišljanja, napose ekleziološka tj. o crkvi, »obilježena povijesnošću«, a da se ova »ne sastoji u nabranjanju povijesnih činjenica« nego »u uočavanju smislene suvislosti takova zbivanja« (95). Pokazuje to na primjeru »osnovnog proroštva koje često dolazi pod Križanićevo pero« — Danijelova proroštva o četiri kraljevstva, od kojih posljednje, rimsko, uništava kamen koji se odvalio s brijega, a koji, po Križanićevu sasvim izvornom tumačenju, simbolizira Krista odnosno Petra i pape uopće.

Iako već ovaj primjer, neobično važan za Križanićevu koncepciju povijesti, ilustrira teškoće na koje laik, neupućen u teologiju, nailazi u proučavanju njegovih spisa, autorov zaključak pogotovu upozorava na nedovoljnu sigurnost u stvaranju bilo kakva suda o teoretskoj podlozi Križanićevih teološko-političkih nazora. »Teško je prosuditi« — kaže on — »što je u Križanićevu ekleziološko-političkom tumačenju proroštva i povijesti njegovo bogoslovno i političko uvjerenje, a što prilagođenje

² Budući da ime Aleksandra Brücknera, koji je dao više dobrih priloga objašnjenju Križanićevih nazora, osobito ekonomskih i financijskih, krije u sebi opasnost — nije je izbjegao ni naš autor — da se poistoveti s poznatim berlinskim slavistom istog imena, podsjećam na Jagićevu napomenu (4) da se radi o profesoru sveučilišta u Derptu (umro 1896).

Kratka konstatacija autora da je »ekonomističku (!) Križanićevu nauku podrobno izložio Mihajlo Vujić« (470), trebalo je, po mom mišljenju, popratiti s kritičkom ogradom prema Vujićevu nastojanju da u toj nauci pronade, koliko može više, tobožnjih socijalističkih elemenata.

O Križaniću kao filozofu publicirao je 1968. poseban članak i Dušan Nedeljković (*Filozof J. K.*, Letopis Matice Srpske, knj. 401, 1968, 44—58). Članak se sastoji od »prva četiri odeljka iz opsežnijeg studijskog oglada«, kako autor napominje, pa u stvari sadržava tek uvod u razmatranje zadane teme. Zasada se autor zadovoljio samo postavljanjem svoje osnovne teze, koja svakako zavređuje pažnju. Smatrajući da bi Križanićev »opšti, filozofski odnos prema protivurečnostima [...] još jedino mogao biti opšti i osnovni ključ za pokušaj rešenja zagonetke Križanićeve pojave u njezinoj izvanrednoj originalnosti, celini i suštini«, autor ističe »pre svega njegovo shvatanje sveta od njegovih elemenata, preko ljudskog tela i društva, do države, kao neprekidnu borbu suprotnosti«. Taj je dijalektički stav, po njegovu mišljenju, »prva i bitna osnova njegovog filozofskog pogleda na svet, društvo i čoveka a zatim i svih njegovih političkih ideja« (49). — Međutim, pregled različitih mišljenja o Križaniću autor nije iznio s dovoljno opreza. Mišljenje, na primjer, Nikole Radojčića nije istovetno s jednostranom tezom N. Škerovića (46); pisac ovih redaka nije nigdje isticao »poseban značaj« Vujićeve knjige (47), iz čega bi se lako mogao povući pogrešan zaključak da se suglašava i s njegovim »otkrićem« Križanića kao »preteče mnogih važnih modernih socijalističkih ideja«, itd. A ni podaci o Križanićevu životu i radu nisu uvijek dovoljno provjereni. Njegov studij filozofije u Grazu, na primjer, ne bi trebalo isticati kao nešto izuzetno, jer je u to doba svaki teolog, pravnik i liječnik morao nakon svršene gimnazije upisati filozofiju i tek se poslije njezina apsolviranja mogao posvetiti svom pravom studiju.

adresatima, što iznošenje argumenata uvjerljivih za adresate koji ne moraju biti izrazi i Križanićeva uvjerenja. Ne smije se pustiti s vida da djela u kojima Križanić izlaže svoju teologiju povijesti nisu kabinetski i akademski traktati, već angažirani spisi koji su išli za ostvarenjem sasvim konkretnog cilja.« (98) Uza sve to je Križanić vrlo osebujuan mislilac, pa upravo »navezanost na teološke izvore i nenavezanost na teologe očituju Križanićeve bogoslovnu zrelost i samostalnost« (98).³

U kraćem prilogu: »Nepoznata glazbena djelatnost Jurja Križanića u Rusiji« (Sveta Cecilija 35, 1969, 18), I. Golub se ponovo navraća na podatak o Križanićevu pokušaju reforme crkvenog pjevanja i svoje razmatranje zaključuje konstatacijom kojom unosi jedan nov moment u proučavanje Križanićeve djelatnosti. »Glazbena zanimanja« — kaže on — »nisu, kako se to može pričiniti, Križanićev uzgredni posao, već su djelatnost koja je posve uklopljena kao faktor u Križanićev unionističko-slavistički rad.«

Na pitanje Križanićeve muzičke izobrazbe odnosi se donekle i članak: »Crkveno pjevanje u Grčkom zavodu sv. Atanazija u Rimu za vrijeme J. Križanića« (na i. mj. 35, 1969, 50—51), izrađen na temelju rukopisne građe iz arhiva toga zavoda. Pisac, među ostalim, iznosi pretpostavku da je tada (1641) bio ondje učiteljem grčkoga obrednog pjevanja Atanazije Kircher, s kojim je Križanić 1652. surađivao na njegovu poliglotskom rječniku.

O 350-godišnjici Križanićeva rođenja I. Golub je u časopisu »Marulić« (II, 1969, br. 2, 70—72) objavio kraći članak: »Juraj Augustin Križanić«, u kojem se, na žalost, ograničio samo na prikaz Križanićeva života. Tek je u zaključnom odlomku dobro upozorio — kao što je to već i Jagić uradio (147) — da Križanić nije ruskom caru namijenio zadaću »da stvori jednu sveslavensku državu s jednim suverenom u Moskvi, već da pomogne slavenskim narodima da oblikuju svoje kraljevine na prijestolju kojih će sjediti sinovi narodne krvi«. (72) Uza sve to ne bih Križanića nazvao »pobornikom slavenske uzajamnosti«, koji se pojam, povezan prvenstveno s idejnom djelatnošću Jana Kollára, upotrebljava u drugačijem značenju.

Jaroslav Šidak

PRILOZI JOSIPA ADAMČEKA POVIJESTI SELJAČKE BUNE 1573.

Poslije nedavnih opsežnih prikaza velike hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573. koje su dali Ju. V. Bromlej, »Krestjanskoe vosstanie 1573 goda v Horvatii«, Moskva 1959, str. 304, i B. Grafenauer u knjizi »Kmečki upori na Slovenskem«, Ljubljana 1962 (pogl. V. Hrvatsko-slovenski kmečki upor leta 1572/3, str. 188—252), jedva se moglo očekivati da bi se hrvatska historiografija mogla uskoro obogatiti nekom novom izvornom građom i takvim prilogima koji bi u proučavanje najvećega socijalnog pokreta u feudalnom razdoblju hrvatske povijesti mogli unijeti neke bitno nove rezultate. Zahvaljujući dobro organiziranim i na vrijeme započetim priprema-
ma za proslavu 400-godišnjice toga pokreta, Josipu Adamčeku je uspjelo da u raz-

³ Autor je, među ostalim, obavijestio u uvodu ove studije čitaoca da je u arhivu Sv. Oficija u Rimu otkrio autograf Križanićeva zbornika protukatoličkih traktata, prevedenih iz grčkog i ruskog jezika, kojem je Križanić dao naslov: »Bibliotheca schismaticorum universa« (taj naslov, dakle, ne potječe od Pierlinga, kako je tvrdio Jagić). Autor donosi također faksimile jedne strane autografa i naslovnu stranu prijepisa koji je još Pierling pronašao. Autor je o svomu otkriću dao saopćenje u »Bulletin scientifique« JAZU, sect. B, t. 5, 1969, № 10—12, 301—302. — Još 1966. je Ante Kadučić opisao Križanićevo djelo, koje je sačuvano samo u svom prvom dijelu (na naslovnoj strani ima, štaviše, oznaku: »Tomi prioris pars prior«), prema spomenutom prijepisu, u »Kolu«, n. s. IV, br. 2, 205—209, pod naslovom: *Neobjavljeno djelo Jurja Križanića*.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB